

bim rabbimi gördü" gibi bazı sözlerini şahtihye olarak değerlendirip şerh eder ve Âmir b. Kays gibi tâbüin şahtihyelerinden örnekler verir. Daha sonra ilk dönem süffilerinden elli beş kadarına ait 192 civarında şahtihyeyi şerh eder. Bunlar arasında Bâyezîd-i Bistâmî, Ebû Bekir eş-Şîbî, Ebû Bekir el-Vâsrî, Hallâc-ı Mansûr ve Ali b. İbrâhim el-Husrîye ait şahtihyeler geniş yer tutmaktadır. Baklî şahtihyeleri şerh ederken Serrâc'ın *el-Lüma'*ından faydalanmıştır. Ancak Serrâc, Hallâc'ın şahtihyelerinden bahsetmediği halde Baklî eserde en geniş yeri bunlara ayırmıştır. Hallâc'ın *Kitâbü't-Tavâsîn*'inin tam bir şerhini içermesi (s. 456-545) eserin *Şerh-i Tavâsîn* adıyla anılmasına sebep olmuştur. Müellif eserinde "süffilerin nükteleri" dediği tasavvuf terimlerinin açıklamasına da yer vermiş, bu konuda da *el-Lüma'*'dan istifade ettiğini belirtmiş, kullandığı diğer eserlerin adlarını zikretmemiştir. Baklî *'Abherü'l-âşîkîn* adlı eserinde müphem ve muhtasar bir şekilde ele aldığı meseleleri burada daha geniş biçimde açıklamıştır. Bununla birlikte *Şerh-i Şahtihyât* mecaz, işaret, remiz ve temsillerle dolu, anlaşılması güç bir eserdir. Nitekim müellif kitabın sonunda, "Ne dediğimi süffiler anlar, aşk remzini anlamaya güç yetmez" diyerek bu hususa dikkat çekmiştir. Eseri iki nüshasına (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1342/27 [müellif nüshası]; Murad Molla Ktp., nr. 1271) dayanarak neşreden Henry Corbin (Tahran 1966, 1981) girişte eseri tanıtır değerlendirilmiş (s. 1-44), sonuna kapsamlı bir isim ve terim indeksi eklemiştir. *Şerh-i Şahtihyât* uzun süre bilinmediğinden daha sonra bu konuda yazılan kitaplar üzerinde fazla etkili olmamıştır. Rûzbihân-ı Baklî bu eserden önce Cüneyd-i Bağdâdî ile Bâyezîd-i Bistâmî'nin şahtihyelerine dair bir kitap yazdığını söylerse de eser günümüze ulaşmamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Baklî, *Şerh-i Şahtihyât* (nşr. H. Corbin), Tahran 1966; a.mlf., *'Abherü'l-âşîkîn* (nşr. H. Corbin – Muhammed Muîn), Tahran 1987, neşrederlerin girişi, s. 70-71; L. Massignon, "La vie et les oeuvres de Rûzbihân Baqlî", *Opera Minora* (ed. Y. Moubarac), Beirut 1963, II, 461-462; Nazif Hoca, *Rûzbihân al-Baklî ve Kitâb Kaşf al-Asrâr'ı ile Farsça Bazı Şiirleri*, İstanbul 1971, s. 69-72.

SÜLEYMAN ULUDAĞ

ŞERHU'İ-AKÂİD

(شرح العقائد)

Necmeddin en-Nesefî'nin akaide dair risâlesine Sa'deddin et-Teftâzânî'nin (ö. 792/1390) yazdığı şerh
(bk. AKÂİDÜ'n-NESEFÎ).

ŞERHU'İ-ELFİYYE

(شرح الألفية)

İbn Mâlik et-Tâî'nin Arap gramerine dair *el-Elfiyye'si* üzerine Bahâeddin İbn Akil'in (ö. 769/1367) yazdığı şerh

(bk. el-ELFİYYE; İBN AKİL, Bahâeddin).

ŞERHU'İ-MAKÂSİD

(شرح المقاصد)

Sa'deddin et-Teftâzânî'nin (ö. 792/1390) kelâma dair *el-Makâsîd* adlı eserine yine kendisinin yazdığı şerh
(bk. el-MAKÂSİD).

ŞERHU MEÂNİ'İ-ÂSÂR

(bk. MEÂNİ'İ-ÂSÂR).

ŞERHU'İ-MEVÂKİF

(شرح المواقف)

Adudüddin el-İcî'nin *el-Mevâkıf* adlı eseri üzerine Seyyid Şerîf el-Cürcânî'nin (ö. 816/1413) yazdığı şerh
(bk. el-MEVÂKİF).

ŞERHU'S-SÜNNE

(شرح السنة)

Ferrâ el-Begavî'nin (ö. 516/1122) derleyip şerhettiği hadislerden oluşan eseri.

Ferrâ el-Begavî, kendisine ulaşan isnadlarla elde ettiği veya daha önceki eserlerden derlediği hadisleri kitap ve bab esasına göre tasnif ederek eserini meydana getirmiştir. "Muhyissünne" lakabıyla anılan müellif bu çalışmasıyla sünnetin ihyâsına hizmet etmeyi, böylece Kitap ve Sünnet'ten uzaklaşan toplumu hatalardan kurtarmayı hedeflediğini belirtir (*Şerhu's-sünne*, neşrederlerin girişi, I, 2-4). İsnadla rivayetin terkedilmeye başlandığı bir dönemde yaşamasına rağmen Ferrâ el-Begavî hadisleri isnadlarıyla birlikte zikretmiş, eserdeki hadislerin büyük bir kısmını İmam Mâlik'in *el-Muvaftâ'a*ı, Abdullah b. Mübarek'in *Kitâbü'z-Zühd*'ü, Abdürrezzâk b. Hemmâm'ın *el-Muşannef*i, Ebû Dâvûd et-Tayâlisî ve Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'leri, Buhârî ve Müslim'in *el-Câmi'u's-*

şahih'leri ile bunlar üzerine yazılmış müstahreclerden, ayrıca Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî ve Dârimî'nin *es-Sünen*'lerinden derlemiş, muhaddislerin ittifakla reddettiği hadislere yer vermemiştir. Tasnif metodu bakımından Buhârî'nin *el-Câmi'u's-şahih*'ine, şerh yönüyle de Hattâbî'nin *Me'âlimü's-sünen*'ine benzeyen eserinde Begavî kendisinin *Me'âlimü't-tenzil*'ini, Hattâbî'nin *Me'âlimü's-sünen*'i ve A'lâmü's-sünen'ini, Şâfiî'nin *el-Üm* ve *İhtilâfü'l-hadis*'ini, ayrıca Taberî'nin *Câmi'u'l-be-yân*'ını kaynak olarak kullanmıştır. Dille ilgili kaynaklarının en önemlileri Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm, İbn Kuteybe ve Hattâbî'nin *Ğaribü'l-hadis*'leri ile Muhammed b. Ahmed el-Ezherî'nin *Tehzîbü'l-luğâsıdır*. Öte yandan Nevevî *el-Minhâc* adlı *Şahih-i Müslim* şerhinde, Şemseddin Kirmânî, İbn Hacer el-Askalânî ve Aynî *Şahih-i Buhârî* şerhlerinde, Ali el-Kârî *Mirkâtü'l-mefâtih*'inde ve Mübârekpûrî *Tuhfetü'l-ahvezî* adlı *Sünenü't-Tirmizî* şerhinde Begavî'nin eserini kaynak olarak kullanmışlardır.

Erken dönem hadis şerhlerinden biri kabul edilen *Şerhu's-sünne*'nin özelliği hadis metinlerinde anlaşılması zor yerleri izah etmesi, garîb kelimeleri açıklaması, hadislerden çıkarılabilecek hükümlere işaret etmesi, açıklamaların genellikle kısa ve öz olmasıdır. Fıkıh konularına göre tasnif edilen eser kırk iki kitap, 1461 bab ve 4321 hadis (Züheyr eş-Şâvîş ve Şuayb el-Arnaût tahkikindeki numaralandırmaya göre 4422 hadis), bir başka sayıya göre otuz yedi kitap, 1447 bab ve 4318 hadis ihtiva etmektedir (Sancaklı, s. 253). Bu sayılara hadislerin şerhi esnasında kaydedilen ve genellikle isnadsız olan hadisler dahil değildir. *Şerhu's-sünne*'yi teşkil eden hadislerin yaklaşık üçte biri hem Buhârî hem Müslim'in *el-Câmi'u's-şahih*'lerinde (müttefekun aleyh), üçte biri bu iki eserden sadece birinde, geri kalan üçte birlik kısmın çoğu *Kütüb-i Sitte*'ye dahil diğer kaynaklarda yer almaktadır. Eserde bulunan az sayıdaki zayıf hadisin bu durumuna işaret edilmiş olup bunların büyük çoğunluğu ya râvinin zabt kusuruyla veya meçhul oluşuyla ya da likâ şartının gerçekleşmemiş olmasıyla ilgilidir. Rivayetlerin yaklaşık dörtte birinin sıhhati hakkında ise görüş belirtilmemiştir. *Şerhu's-sünne*, Begavî'nin *Meşâbihü's-sünne* adlı eseriyle karşılaştırıldığında kitap ve bab adları bakımından aralarında büyük benzerlik olduğu görülür. Bununla birlikte hadislerin isnadsız alındığı *Meşâbihü's-sünne*'de ha-

dis sayısı, *Şerhu's-sünne*'de ise kitab ve bab sayısı daha fazladır. Ferrâ el-Begavî hadisleri önce âyetlerle, ardından hadislerle açıklamış, kelimelerin sözlük anlamları üzerinde durmuş, sarf ve nahiv tahlilleri yapmıştır. Hadislerin tamamını şerhetmeyen müellif ahkâma dair hadislerin şerhine daha fazla yer ayırmış, birçok rivayette ise hadiste geçen lafzı lügat bakımından açıklamakla yetinmiş, şerh sırasında farklı görüşlere yer vermekle birlikte daha çok Şâfiî'nin görüşlerini benimsemiştir.

Şerhu's-sünne, Seyyid Ahmed Sakr ve Ebû'n-Nûr Muhammed Ahmedî (Kahire 1397/1976), Muhammed Züheyr eş-Şâviş ve Şuayb el-Arnaût (I-XVI, Dimaşk 1390-1400/1970-1980; Beyrut 1403/1983), Ali Muhammed Muavviz ve Ahmed Abdülmevcûd (I-VIII, Beyrut 1413/1992) ve Saîd el-Lahhâm (I-VIII, Beyrut 1414/1994) tarafından neşredilmiştir. Eseri Radyüüddin İbrâhim b. Muhammed et-Taberî *el-Cünne fi muhtaşari Şerhi's-sünne*, Safiyüddin el-Urmevî *el-Hulâsa (Muhtaşaru Şerhi's-sünne)*, Ebû'l-Kâsım Abdullah b. Hasan el-Vâstî *el-Lübâb fi Şerhi's-sünne*, Alâüddeve-i Simnânî *el-Felâh muhtaşaru Şerhi's-sünne* ve Muhammed b. Abdürrezzâk b. Hâlid ez-Zencânî *el-Kazvîni et-Tecrîd fi Telhîsi Şerhi's-sünne* adıyla ihtisar etmiştir (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1040-1041; Abdullah Muhammed el-Habeşî, II, 1086-1087). Muhammed Hayr el-Ubûdî, eserin oruçla ilgili bahsine dair yaptığı çalışmasını *Tehzîbü Kitâbi's-Şayâm min Şerhi's-sünne* adıyla yayımlamıştır (Ürdün 1416). Begavî ve *Şerhu's-sünne* üzerine Saffet Sancaklı doktora tezi hazırlamış, Recep Çakır ve Ali b. Ömer b. Ahmed Bâdehdah yüksek lisans çalışması yapmıştır (bk. bibl.).

BİBLİYOGRAFYA :

Ferrâ el-Begavî, *Şerhu's-sünne* (nşr. M. Züheyr eş-Şâviş – Şuayb el-Arnaût), Beyrut 1403/1983, neşredenerin girişi, I, 2-4; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1040-1041; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe* (Özbek), s. 38; Ali b. Ömer b. Ahmed Bâdehdah, *el-Medhal ilâ Şerhi's-sünne li'l-İmâm el-Begavî*, Cidde 1415/1994, I-II; Saffet Sancaklı, *Begavî ve Şerhu's-sünne'deki Şerh Metodu* (doktora tezi, 1996), UÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 76-78, 89-91, 147-149, 253; Recep Çakır, *el-Hüseyn b. Mes'ûd el-Begavî ve Hadis İlimindeki Yeri* (yüksek lisans tezi, 1999), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 61-64; İsmail Lütfi Çakan, *Hadis Edebiyatı*, İstanbul 2003, s. 189-190; Abdullah Muhammed el-Habeşî, *Câmi'u's-ş-şürûh ve'l-havâşi*, Ebûzabî 1425/2004, II, 1086-1087; İbrahim Hatiboğlu, "Mesâbitu's-sünne", *DîA*, XXIX, 258-260.

İBRAHİM HATİBOĞLU

ŞERHU'İ-USÛLİ'L-HAMSE

(شرح الأصول الخمسة)

Kâdî Abdülcebbar'ın
(ö. 415/1025)

Mu'tezile mezhebine benimsenen
beş inanç esasını açıkladığı eseri.

Müellifin kendi eseri *el-Muğni* yanında (XX/2, s. 258) Hâkim el-Cüşemî, İbnü'l-Murtazâ, *Tabakâtü'z-Zeydiyye* müellifi Sârimüddin İbrâhim b. Kâsım, Cündârî ve *el-Hadâ'iku'd-dürriyye* müellifi Ahmed b. Hamîd tarafından da bazı farklılıklarla ona nisbet edilmektedir (*Şerhu'l-Uşûli'l-ğamse*, neşredenerin girişi, s. 26). Usûl-i hamse üzerine Kâdî Abdülcebbar'dan önce de eserler yazılmış olup Ebû'l-Hüzeyl el-Allâf, Hişâm b. Amr el-Fuvaî ve Ca'fer b. Harb'in *el-Uşûli'l-ğamse*'leri örnek olarak zikredilebilir. Ayrıca öğrencilerinden Ebû Muhammed İsmâil b. Ali el-Ferzâzî ve Kıvâmüddin Ahmed b. Ebû Hâşim el-Hüseynî (Mankdîm) aynı adla risâle yazmışlardır (bk. USÛL-i HAMSE).

Şerhu'l-Uşûli'l-ğamse'nin Kâdî Abdülcebbar'a nisbeti konusunda farklı görüşler mevcuttur. Eserin hem metin hem şerh olarak kendisine ait olduğunu söyleyenlerin yanında yukarıdaki metinlerden birine ait şerh olduğunu yahut metnin kendisine, şerhin öğrencilerine ait bulunduğunu ileri sürenler de vardır. Meselâ Eymen Fuâd Seyyid'e göre *Şerhu'l-Uşûli'l-ğamse*'nin metni Kâsım er-Ressî'ye, şerhi Kâdî Abdülcebbar'a, hâşiyesi Kıvâmüddin Ahmed b. Ebû Hâşim el-Hüseynî Mankdîm'e aittir (*Târîhu'l-Mezâhibi'd-diniyye*, s. 226). Ancak bu iddia isabetli görünmemektedir, çünkü Kâsım er-Ressî'nin yayımlanan risâlesiyle (nşr. Muhammed Amâre, *Resâ'ilü'l-adl ve't-tevhîd* içinde, Kahire 1971) *Şerhu'l-Uşûli'l-ğamse*'nin muhtevaları birbirine uymamaktadır. Aynı şekilde bu eserin Ca'fer b. Harb'e ait risâlenin şerhi olması ihtimali de zayıftır, zira Ca'fer Bağdat Mu'tezilesi'ne, Kâdî Abdülcebbar Basra Mu'tezilesi'ne mensuptur. Söz konusu ihtimal doğru olsaydı eserde Bağdat Mu'tezilesi ile Basra Mu'tezilesi arasındaki tartışmaların yer alması gerekirdi. *Şerhu'l-Uşûli'l-ğamse*'nin İbn Hallâd el-Basrî'ye nisbeti de söz konusu olamaz. Her ne kadar Hâkim el-Cüşemî ve İbnü'l-Murtazâ, İbn Hallâd'ın vaîd konusunda yazmaya başlayıp tamamlayamadığı bir eserine Kâdî Abdülcebbar'ın tekmile yazdığından söz etmekteyse de bununla kastedilen *Şerhu'l-Uşûli'l-ğamse* değil İbn Hallâd'ın *Şerhu'l-Uşûli'l-ğamse* için kaleme alınan tekmi-

ledir. Abdülkerim Osman ise eldeki eserin *el-Muğni*'nin, müellifi tarafından söylenip yazdırılması esnasında yazıldığı belirtilen (XX/2, s. 258) şerh olduğunu kaydeder (*Şerhu'l-Uşûli'l-ğamse*, neşredenerin girişi, s. 28). Şerhin Kâdî Abdülcebbar'ın öğrencilerine nisbet edilmesi de doğru değildir. Çünkü mevcut nüshada öğrencileri esere ta'lik yazan kişiler diye kaydedilmektedir. Kâdî Abdülcebbar'ın imlâ yoluyla meydana getirdiği *Şerhu'l-Uşûli'l-ğamse* birçok öğrencisi tarafından kaleme alınmış, fakat sadece ikisine ait nüshalar günümüze ulaşmıştır (aş.bk.). Eserin bilhassa imâmetle ilgili bölümünde dikkat çeken farklılık, Zeydî olan öğrencilerinin hocalarının görüşünü verdikten sonra muhalif oldukları konularda kendi görüşlerini de ilâve etmelerinden kaynaklanmaktadır. Daniel Gimaret, Kâdî Abdülcebbar'a nisbet edilen ve Vatikan Kütüphanesi'nde bir nüshası bulunan *el-Uşûli'l-ğamse*'yi 1979'da yayımladığı bir makalesinde ele almıştır (*AI*, XV [1979], s. 47-96). Daha sonra Faysal Bedîr Avn, San'a'daki Mektebetü'l-câmiî'l-kebir'de kayıtlı iki farklı nüshaya dayanıp Gimaret'nin neşrini ve değerlendirmelerini de göz önünde bulundurarak eseri *el-Uşûli'l-ğamse el-mensûb ilâ Kâdî Abdülcebbar b. Ahmed el-Esedâbâdî* adıyla yayımlamıştır (Küveyt 1998). Her iki nâşir de Abdülkerim Osman tarafından yayımlanan şerhin Kâdî Abdülcebbar'a ait olup olmadığı hususunda şüpheler bulunduğunu kaydetmektedir.

Eserde uzun bir mukaddimeden sonra tevhid, adl, va'd ve vaîd, menzile beyne'l-menziletayn, emir bi'l-ma'rûf nehiy ani'l-münkerden ibaret olan ve kitabın ana bölümünü teşkil eden usûl-i hamse gelir. Mukaddime nazarla (aklı istidlâl) başlar. Burada Allah'ın zaruri değil istidlâlî ilimle bilindiği ve O'nu tanımaya vasıta olan istidlâlî mükellefe vacip olduğu hususu üzerinde durulur. Mükellefin dinin esasına dair bilmesi gereken şeylerin icmâlî ve tafsilî diye ikiye ayrıldığı, avamın icmâlî, seçkinlerin tafsilî olanları bilmekle yükümlü bulunduğu kaydedilir. Birinci esas olan tevhid Allah'ın varlığı, birliği, selbî ve sübûtî sıfatları, müteşâbih lafızlarda geçen maddî niteliklerin Allah'a nisbet edilemeyeceği, dolayısıyla O'nun dünyada görülemeyeceği gibi âhirette de görülemeyeceği vb. konularla Seneviyye, Deysâniyye, Merküniyye, Mecûsîlik, Hıristiyanlık, Nestûrîlik, Ya'kûbîlik gibi din ve mezheplerin ulûhiyyet görüşlerine reddiyeleri içerir. İkinci esas adl başlığı altında kader, Kur'an'ın mahlûk olup olmadığı hususu ve nübüvvet konu-